

Anthony
Giddens

**DŮSLEDKY
MODERNITY**

EDICE **POST**

KAROLINUM

Důsledky modernity

Anthony Giddens

Z anglického originálu *The Consequences of Modernity*,
vydaného nakladatelstvím Polity Press roku 1990,
přeložil Karel Müller

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Edice SLON – POST, 3. svazek / založil † Miloslav Petrušek, řídí Alena Miltová

Redakce Alena Miltová

Grafická úprava studio Designiq

Návrh obálky Rudolf Štorkán

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první elektronické, odpovídá čtvrtému tištěnému vydání

© Univerzita Karlova, 2023

© 1990 by the Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University
The Consequences of Modernity, first edition. First published in the United
Kingdom 1990 by Polity Press in association with Blackwell Publishers Ltd.
This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge
Translation © Karel Müller, 2023

ISBN 978-80-246-5415-7

ISBN 978-80-246-5416-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Obsah

Předmluva	9
I.	11
Úvod	11
Nespojitosti modernity	13
Bezpečí a nedostatek bezpečí, důvěra a riziko	15
Sociologie a modernita	17
Modernita, čas a prostor	22
Vyvázání	25
Důvěra	31
Reflexivita modernity	36
Modernita, či postmodernita?	42
Shrnutí	47
II.	49
Institucionální dimenze modernity	49
Globalizace modernity	55
Dvě teoretické perspektivy	56
Dimenze globalizace	59
III.	67
Důvěra a modernita	67
Důvěra v abstraktní systémy	70
Důvěra a expertiza	74
Důvěra a ontologické bezpečí	76
Předmoderní a moderní	82

IV.	91
Abstraktní systémy a transformace intimity	91
Důvěra a osobní vztahy	92
Důvěra a osobní identita	96
Riziko a nebezpečí v moderním světě	100
Riziko a ontologické bezpečí	105
Adaptační reakce	107
Fenomenologie modernity	109
Ztráta kvalifikace a rekvalifikace v každodenním životě	113
Námítky vůči postmodernitě	117
V.	119
Zvládání molocha	119
Utopický realismus	121
Orientace na budoucnost: Úloha sociálních hnutí	124
Postmodernita	127
VI.	137
Je modernita západním projektem?	137
Závěrečné poznámky	138
Poznámka překladatele	141

A co když tato současnost je poslední nocí tohoto světa?

John Donne, *Devotions upon Emergent Occasions*

Pokus o sjednocení gravitace s kvantovou mechanikou nás přivedl k myšlence „imaginárního času“, jehož vlastnosti jsou shodné s vlastnostmi prostorových směrů. Můžeme-li jít po Zemi k severu, můžeme se také obrátit a vydat se k jihu. Stejně je tomu s imaginárním časem: jestliže se v něm můžeme pohybovat kupředu, měli bychom také být schopni vydat se směrem zpátečním. V imaginárním čase není mezi směrem vpřed a vzad podstatný rozdíl. Na druhé straně všichni dobře víme, že v „reálném“ čase panuje mezi oběma směry zásadní odlišnost. Kde vlastně pramení rozdíl mezi minulostí a budoucností? Proč si pamatujeme události minulé, a ne budoucí?

Stephen W. Hawking, *Stručná historie času**

V březnu 1986 se v anglické mutaci časopisu *Soviet Life* objevil devítistránkový článek o nukleárním zařízení v Černobyli nazvaný „Úplná bezpečnost“. O pouhý měsíc později, během víkendu 26. a 27. dubna, došlo v této elektrárně k doposud nejzávažnější jaderné havárii.

James Bellini, *High Tech Holocaust*

Když zjišťujeme, že namísto jedné existuje několik kultur a následně tím přijímáme konec určitého kulturního monopolu, ať již zdánlivého nebo skutečného, jsme ohrožení zničením svého vlastního zjištění. Náhle je možné, že existují *jiní*, druzí, že my sami jsme jen „druzí“ mezi druhými. Poté, co zmizí všechen význam a jakýkoli cíl, stane se možným putovat civilizacemi jakoby v jejich stopách a ruinách. Celé lidstvo se stane imaginárním muzeem: kam pojedeme tento víkend – navštívíme zříceninu Angkoru, nebo se budeme procházet v kodaňském Tivoli?

Paul Ricoeur, „Civilizace a národní kultury“, v knize *Histoire et vérité*

* Citováno v překladu Vladimíra Karase (Praha, Mladá fronta 1991, s. 140).

Předmluva

Tato kniha má v podstatě formu rozsáhlejší eseje. Rozčlenil jsem ji raději do oddílů než do formálních kapitol, čímž jsem chtěl přispět k nepřerušovanému toku argumentů. Myšlenky, které zde vyjadřuji, navazují na moje předcházející práce a často na ně odkazuji. Doufám, že čtenář to pochopí a omluví takové časté sebecitování, jež jsem zvolil ne jako výraz pýchy, ale proto, abych poskytl oporu tvrzením, jež v této krátké práci nemohou být obhájena vyčerpávajícím způsobem. Kniha započala svůj život v podobě přednášek k uctění památky Raymonda Freda Westa, které jsem přednesl v dubnu 1988 na Stanfordově univerzitě v Kalifornii. Jsem za tuto příležitost vděčen svým hostitelům z této univerzity, jejichž přijetí a pohostinnost byly vynikající. Zvláště jsem zavázán Grantu Barnesovi z nakladatelství Stanford University Press, jenž napomohl k mému pozvání přednášet ve Stanfordu a bez něhož by tato práce neexistovala.

Úvod

V následujícím výkladu se budu zabývat institucionální analýzou modernity a jejími kulturními a poznávacími podtexty. Ve svém výkladu se přitom zásadně odlišuji od převládajících diskusí, ve kterých jsou tyto důrazy převráceny. Co je modernita? V prvním přiblížení řekněme jednoduše následující: „modernita“ se týká způsobů nebo organizace sociálního života, které se vynořují v Evropě asi od 17. století a které se ve svém vlivu následně staly více či méně celosvětovými. To spojuje modernitu s určitým časovým obdobím a určitým místem vzniku, ale pro tuto chvíli ponechává její hlavní charakteristiky bezpečně „utajeny“.

Dnes, na sklonku 20. století, se hojně diskutuje o tom, že stojíme na prahu nové éry, na niž musí společenské vědy reagovat a která nás přivádí za hranice modernity samé. Bylo navrženo oslnivé množství termínů týkajících se tohoto přechodu, z nichž se pouze nemnoho pozitivně dotýká vzniku nového společenského systému (jako je „informační společnost“ nebo „konzumní společnost“), zatímco většina z nich spíše pouze naznačuje, že předcházející stav se blíží ke svému konci („postmodernita“, „postmodernismus“, „postindustriální společnost“, „postkapitalismus“ apod.). Některé diskuse o těchto záležitostech se soustřeďují na institucionální transformace, zvláště pak ty, které přicházejí s názorem, že se pohybujeme od systému založeného na výrobě materiálních statků k systému úzce souvisejícímu s informacemi. Obecněji se však tyto kontroverze soustřeďují převážně na otázky filozofie a epistemologie. Toto pojetí je charakteristické například pro autora, jenž je především odpovědný za popularizaci pojmu

postmodernita, pro Jeana-Françoise Lyotarda.¹ V jeho pojetí postmodernita znamená odklon od pokusů zdůvodňovat epistemologii a odklon od víry v člověkem řízený pokrok. Postmoderní situace se vyznačuje mizením „velkého vyprávění“ – překlenujícího „souvislého příběhu“ –, který nás v dějinách umísťuje jako bytosti mající určitou minulost a předvídatelnou budoucnost. Postmoderní perspektiva vidí pluralitu různorodých tvrzení, mezi nimiž věda nemá privilegované postavení.

Obvyklá reakce na tento druh myšlení, vyjádřený Lyotardem, spočívá ve snaze ukázat, že celistvá epistemologie je možná a že může být dosaženo zevšeobecnitelného vědění o společenském životě a strukturách společenského rozvoje.² Já však chci jít jinou cestou. Objasním, že dezorientace, která se projevuje v dojmu o nemožnosti dosáhnout systematického vědění o sociálním uspořádání, vyplývá z pocitu, jež sdílí mnozí z nás a podle něhož jsme vtaženi do spletitých událostí, kterým plně nerozumíme a které z velké části nejspíše nemůžeme ovlivňovat. K analýze toho, jak k tomu došlo, nestačí pouze vynalézt nové pojmy jako postmodernita a podobně. Místo toho se musíme znovu podívat na povahu modernity samé, neboť ta je z určitých, dosti specifických důvodů, ve společenských vědách až dosud nedostatečně pochopena. Přesněji řečeno, spíše než o vstup do období postmodernity se jedná o to, že se dostáváme do situace, v níž jsou důsledky modernity radikalizovány a zevšeobecňovány mnohem více, než tomu bylo dříve. Tvrdím, že za hranicemi modernity můžeme postřehnout obrysy nového a jiného řádu, který je „postmoderní“, ale zcela odlišný od toho, co je právě teď mnohými nazýváno „postmodernitou“.

Názory, které zde budu rozvíjet, mají svůj původ v tom, co jsem v jiné práci nazval „diskontinuitní“ interpretací moderního společenského vývoje.³ Tím míním skutečnost, že moderní společenské instituce jsou v některých ohledech jedinečné – svou formou odlišné od všech typů institucí tradičního řádu. Vystižení povahy této diskontinu-

1 Jean-François Lyotard, *The Post-Modern Condition* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985). Francouzsky *La condition postmoderne* (Paris: Editions de Minuit, 1979). Český „Postmoderní situace“, v J.-F. Lyotard, *O postmodernismu* (Praha: Filosofia, 1993).

2 Jürgen Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity* (Cambridge, Eng.: Polity, 1987). Německy *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen* (Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1985).

3 Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence* (Cambridge, Eng.: Polity, 1985).

ity je podle mého stanoviska nezbytným předpokladem analýzy toho, co modernita skutečně je, stejně jako diagnózy jejích důsledků pro naši současnou situaci.

Můj přístup také vyžaduje krátkou kritickou diskusi o některých dominantních stanoviscích v sociologii, neboť tato disciplína je nejužěji zapojena do studia moderního společenského života. Pokud jde o kulturní a poznávací orientace, diskuse o modernitě a postmodernitě většinou neodhalily nedostatky v etablovaných sociologických koncepcích. Interpretace, která se chce v převážné míře zabývat institucionální analýzou, jak je tomu v mém případě, však tak musí učinit.

Využívaje tyto poznámky jako odrazový můstek, pokusím se v celkovém záměru své studie poskytnout novou charakteristiku jak povahy modernity, tak postmoderního řádu, který by mohl vzniknout po současné epoše.

Nespojitosti modernity

Myšlenka, že historie lidstva je poznamenána jistými „diskontinuitami“ a nemá hladce se rozvíjející formu, je samozřejmě známá a byla zdůrazněna ve většině verzí marxismu. Moje užití tohoto pojmu však nemá žádné zvláštní spojení s historickým materialismem a nesměřuje k charakteristice historie lidstva jako celku. V různých obdobích historického vývoje nepochybně existují diskontinuity, například v období přechodu mezi kmenovými společnostmi a vznikem agrárních států. Tímto se ale já nezabývám. Namísto toho chci zdůraznit zvláštní diskontinuitu či soubor diskontinuit vázaných na moderní dobu.

Způsoby života vytvořené modernitou nás zcela bezprecedentním způsobem odvedly od *všech* tradičních typů sociálního řádu. Změny týkající se modernity jsou jak svou extenzitou, tak intenzitou hlubší než většina změn charakteristických pro předcházející období. V extenzivní rovině přispěly k ustavení forem sociálního spojení, které obepínají celou Zemi; v intenzivní rovině změnily některé nejméně intimnější a nejosobnější rysy našeho každodenního života. Mezi tradičním a moderním samozřejmě existují spjitosti a tyto dvě formy od sebe nejsou zcela odděleny. Je dobře známo, jak může být zavádějící, když proti sobě tradiční a moderní společnost postavíme příliš hrubým způsobem. Změny, k nimž došlo za poslední tři až čtyři století – tedy během krátkého historického času –, byly ale tak dramatické a rozsáhlé

ve svém dopadu, že naše vědění o předcházejících obdobích přechodu nám při pokusech porozumět těmto změnám pomáhá jen velmi málo.

Dlouhodobý vliv sociálního evolucionismu (vývojového chápání společnosti) je jedním z důvodů, proč nespojitý charakter modernity často nebyl plně doceňován. Dokonce i takové teorie, které zdůrazňují význam nespojitých přechodů, jako je Marxova teorie, chápou historii lidstva tak, jako by měla nějaký celkový směr ovládaný všeobecnými dynamickými principy. Evoluční teorie vskutku představují „velká vyprávění“, byť nejsou nutně inspirována teleologicky. Podle evolucionismu může být „historie“ vyjadřována v termínech „souvislého příběhu“, který shluku lidských příhod vtiskuje charakter uspořádaného obrazu. Historie „začíná“ malými izolovanými kulturami lovců a sběračů, pokračuje rozvojem pěstitelských a pasteveckých společenství, posléze postupuje k formování zemědělských států, až kulminuje vznikem moderních společností na Západě.

Odstranění evolučního vyprávění nebo dekonstrukce souvislého příběhu nejen napomáhá k ujasnění úkolu analyzovat modernitu, ale mění také zaměření části diskuse o takzvané postmoderně. Historie nemá „totální“ formu, kterou jí přisuzují evolucionistické koncepce – evolucionismus v různých podobách je ovšem v sociálním myšlení mnohem vlivnější než teleologické filozofie dějin, které jsou pro Lyotarda a ostatní hlavním cílem jejich útoku. Dekonstrukce vývojového pohledu na společnost znamená akceptovat, že historie nemůže být chápána jako nějaká jednota nebo jako odraz určitých jednotících principů organizace a přeměny. To ale neznamená, že vše je chaos nebo že může být napsán nekonečný počet zcela odlišných „historií“. Existují například určité události historického přechodu, jejichž charakter může být rozpoznán a určen a které mohou být zobecněny.⁴

Jak vymezíme diskontinuity, které odlišují moderní sociální instituce od tradičních sociálních řádů? Pomocí několika rysů. Jedním je samotný *rytmus změny*, který éra modernity uvádí do pohybu. Tradiční civilizace mohly být značně dynamičtější než mnohé jiné předmoderní systémy, ale v podmínkách modernity je rychlost změny zcela neobvyklá. I když je to snad nejvíce zřejmé v oblasti technologie, prostupuje tento rys také všemi ostatními oblastmi. Druhá diskontinuita se týká *rozsahu změn*. Jak jsou různé oblasti světa vtahovány do vzájemných souvislostí, srážejí se vlny sociální přeměny vskutku na celém

4 Anthony Giddens, *The Constitution of Society* (Cambridge, Eng.: Polity, 1984), kap. 5.

zemském povrchu. Třetí rys se týká *svébytné povahy moderních institucí*. Některé moderní sociální formy nelze nalézt v předcházejících historických obdobích – například politický systém národního státu, celková závislost výroby na neživých zdrojích energie nebo postupující komodifikace výrobků a námezdní práce. Ostatní mají s dříve existujícími sociálními řády jen druhovou vazbu. Jako příklad lze uvést město. Moderní městská osídlení do sebe často pojímají tradiční města a může se zdát, že z nich vzešla. Ve skutečnosti je moderní urbanistický systém uspořádán podle principů, které se zcela liší od těch, jež v dřívějším období oddělovaly předmoderní města od venkova.⁵

Bezpečí a nedostatek bezpečí, důvěra a riziko

Při zkoumání charakteru modernity bych chtěl podstatnou část diskuse soustředit zejména na témata *bezpečí versus nedostatek bezpečí* a *důvěra versus riziko*. Jak může pozorovat každý, kdo žije na sklonku 20. století, je modernita dvojnásobným jevem. Vývoj moderních institucí a jejich celosvětové rozšíření vytvořily pro lidi mnohem větší možnosti, jak se těšit ze zajištěné a zdárné existence, než tomu bylo v jakémkoli jiném typu předmoderního systému. Modernita má ale také svou stinnou stránku, která se v našem století stala velmi zřejmá.

Celkové možnosti, které nám modernita nabízí, zdůraznili zejména zakladatelé klasické sociologie. Marx a Durkheim viděli moderní dobu jako problematickou. Ale oba věřili, že prospěšné možnosti, odкрыté moderním obdobím, převažují nad negativní charakteristikou moderní doby. Marx chápal třídní boj jako zdroj základních rozporů kapitalistického řádu, ale zároveň předvídal vznik humánnějšího sociálního systému. Durkheim věřil, že pokračující expanze průmyslového rozvoje založí harmonický a plnohodnotný sociální život integrovaný kombinací dělby práce a morálně založeného individualismu. Max Weber byl z těchto tří zakladatelů nejpesimističtější. Viděl moderní svět jako paradoxní svět, v němž je materiálního pokroku dosahováno pouze za cenu růstu byrokracie, jež ničí individuální tvořivost a autonomii. Ale dokonce ani on zcela nepředvídal, jak rozsáhlá může být stinná stránka modernity.

⁵ Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism* (London: Macmillan, 1981).